

Ma'ârif'in her bölümünde bir veya birkaç âyetin işâri tefsiri yapılmıştır. Meclise katılanların konuyu anlamasını kolaylaştırmak için âyetler açık ibarelerle ve temsiller verilerek yorumlanmıştır. Bahâeddin Veled'in bu metodu kendisinden önce Sülemî ve Kuşeyrî, kendisinden sonra Sadreddin Konevî ve Abdürrezzâk el-Kâşânî gibi mutasavvıfların metodundan farklılıklar gösterir. Eserin önemli bir yönü de kelâm meselelerinin mutasavvıf gözüyle çözülmeye çalışılmış olmasıdır. Bu konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla temsili örnekler verilip kelâm ilminin zor meseleleri kolay hale getirilmeye gayret edilmiştir. Kitapta yetmişe yakın hadis zikredilmiş ve yorumları yapılmıştır.

Kendini sürekli Allah ile mânevî ilişki içinde hisseden Bahâeddin Veled'in bazan kusurlarını da itiraf etmesine rağmen ifadelerinde Mevlânâ gibi alçak gönüllü ve hoşgörülü olmadığı, felsefe âlimleri ve kelâmcılara karşı çok sert davrandığı, o dönemde felsefe ve kelâmı temsil eden Fahreddin er-Râzî'yi ağır bir şekilde eleştirdiği görülmektedir. Yeri geldikçe anlatıldığı bazı olaylar eseri dönemin tarihi bakımından da önemli kılmaktadır.

Ma'ârif her tabakadan insanın katıldığı meclisleri yansıttığı için ifade yönünden sade ve konuşma üslûbuna yakındır. Nesirde dönemin Belh Farsçası çok güzel kullanılmış, çeşitli terkip ve tabirlerle zenginleştirilmiştir. Eserin üslûbuna özellikle dikkat çekilmiş, bu üslûpla yazılmış başka bir Farsça eserin bulunmadığı kaydedilmiştir.

Ahmed Eflâkî, Şems-i Tebrîzî ile tanışmaya kadar *Ma'ârif*'in Mevlânâ'nın elinden düşmediğini (*Âriflerin Menkıbeleri*, I, 168), ancak Şems'in ona eseri okumasını yasakladığını (*a.g.e.*, II, 82) kaydeder. Bununla birlikte Mevlânâ'nın eserde yer alan düşünceleri *Meşnevî*'de geniş şekilde işlediği görülmektedir. Bu açıdan kitap *Meşnevî*'nin kaynakları arasında sayılabilir.

Ma'ârif, Süleymaniye (Ayasofya, nr. 1716) ve İstanbul Üniversitesi (FY, nr. 602, 1274) kütüphanelerindeki nüshalarına dayanılarak Bedüzzaman Fûrûzanfer tarafından *Ma'ârif Mecmû'a-i Mevâ'iz ü Sühan-ı Sultânü'l-ülemâ' Bahâeddîn Muhammed b. Hüseyn Hañîbî-yi Belhî* adıyla ve geniş bir önsözle birlikte yayımlanmıştır (I, Tahran 1333 hş.; II, 1338 hş.). Bu neşirde I. cilt üç bölümden meydana gelmektedir. Fûrûzanfer II. cildin muhtevasını dördüncü bölüm di-

ye adlandırmış ve bu bölümün gerçekte *Ma'ârif*'in en önemli bölümü olduğunu ve diğer üç bölümün çekirdeğini oluşturduğunu belirtmiştir. Eser daha sonra yeniden basılmıştır (Tahran 1352 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Bahâeddin Veled, *Ma'ârif* (nşr. Bedüzzamân Fûrûzanfer), Tahran 1333-38 hş.; ayrıca bk. neşredinin girişi, I, 1-42; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 168; II, 82; Safâ, *Edebiyyât*, II, 1019-1022; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1985, s. 22-26; M. Nüvid Bâzargân - Enise Berhâh, "Bahâ'eddîn Muhammed Veled", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1377 hş., IV, 675-677; Bedüzzaman Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin* (trc. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul 1997, s. 450-456; Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *DİA*, IV, 462.

RIZA KURTULUŞ

MAÂRİF

(معارف)

1891-1896 yılları arasında yayımlanmış haftalık fen ve edebiyat dergisi.

Türk matbaacılığında ve yayın hayatında önemli bir isim olan Kaspar'ın, ilk sayısını 26 Muharrem 1309'da (1 Eylül 1891) neşrettiği *Maârif*, II. Abdülhamid döneminin diğer dergileri gibi "siyâsiyattan mâada her şeyden bahseden" bir dergidir. Perşembe günleri çıkan ve Ahmed Nâci'nin imtiyaz sahibi görüldüğü dergi genellikle on altı, Kaspar'ın ölümünden sonra (sy. 135) sekiz sayfa olarak ve çift sütun üzerine çıkmış, otuz beş sayılık son dönemde yine on altı sayfa yayımlanmıştır. Son sayısı 10 Eylül 1896'da çıkan derginin yirmi altı sayı kabul edilen her cildinde sayfa numaraları teselsül ederek 204 + 35 = 239 sayıda 3400 sayfaya yaklaşan bir koleksiyon oluşturmuştur.

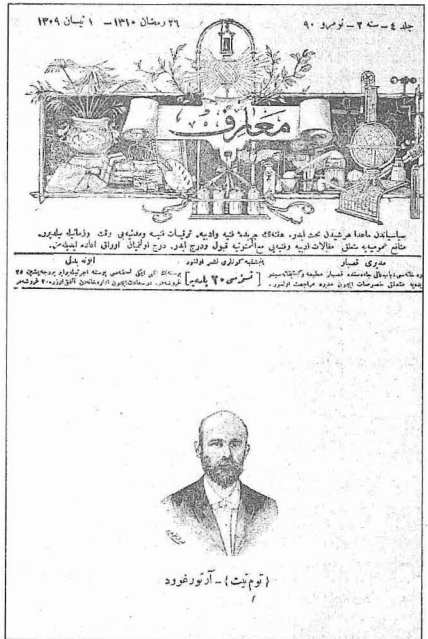
II. Abdülhamid döneminin maarif politikası paralelinde Batı dünyasındaki keşifler, icatlar, sergiler; astronomi, tıp vb. teknik alanlardaki gelişmelerle ekonomi, eğitim, psikoloji, spor konularına da yer veren *Maârif*'te, özellikle Kaspar'ın ölümünden sonra İbnürrıfat Sâmih (Sâmih Rıfat) ve İsmâil Safâ'nın yönetiminde edebiyat meseleleri ağırlık kazanmıştır. Dergide şiir, mensur şiir, hikâye ve edebî mülâhazaları çıkan başlıca yazarlar şunlardır: Mehmed Celâl, İbnürrıfat Sâmih, İsmâil Safâ, Abdülhak Hâmid, Recâizâde Mahmud Ekrem, Cenab Şahabeddin, Tefvîk Fikret, Ahmed Vefâ, Fâik Esad, Mehmed Ali Aynî, Müstecâbizâde İsmet, Midhat Bahârî, Muallim Nâci, Muallim Feyzi, Muhyiddin Râif (Yengin), Ahmed Remzi

(Akyürek), Receb Vahyi, Rıza Tefvîk, Ahmed Râsim, Ali Kâmi (Akyüz), Nazimâ, Ali Nusret, Âvanzâde Süleyman.

Fransız yazarlarından Guy de Maupassant, G. Ohnet, Emil Zola, Abbé Prévost'dan tercüme hikâye ve romanların da yer aldığı dergide Mehmed Atâ Bey'in *Paul et Virginie* tercümesi Fransızca orijinal metniyle beraber verilmiştir. Yerli ve yabancı yazarların biyografileri, edebiyat üzerine teori ve tenkit yazıları yanında *Maârif* imzasıyla sekiz sayı süren "Ural ve Altay Lisanları" ve İsmâil Safâ'nın "Mülâhazât-ı Edebiyye"leri de yayımlanmıştır. Dinî konular arasında ramazan ve bayram özel sayıları dışında mezhep imamlarının hayatı, fikhî bahisler, Rıza Tefvîk'in Ali Rıza Tefvîk imzasıyla İbn Haldûn üzerine yirmi sayı, A. Şâkir ve Nüzhet imzalarıyla yirmi sekiz sayı süren Seyyid Şerîf el-Cürçânî'den "Ta'rifât-ı Seyyid" tercümesi bulunmaktadır.

Bütün koleksiyonda yerli ve yabancı şahsiyetlere, ilginç olaylara, hikâye ve roman illüstrasyonlarına, şehirlere ve meşhur yapılara, fennî konulara ait olmak üzere 500'den fazla gravür ve çizim vardır. *Maârif*'in, çoğu dergide yayımlanmış yazı ve tefrikalardan oluşan "Küçük Kitaplar" adlı bir yayın serisi de olmuştur. Derginin tam koleksiyonu Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Maârif mecmuasının 29 Ramazan 1310 tarihli kapağı (IV, sen 2, nr. 9)

BİBLİYOGRAFYA :

Erdoğan Erbay, *Maârif Mecmuası Tafsilî Fihrist ve Bütûn Şiirler* (yüksek lisans tezi, 1991), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ali Birinci, "Kitapçılık Tarihimizden Bir İsim: Kaspar Efendi", *Kebikeç*, sy. 1, Ankara 1995, s. 32-33 (aynı yazı için bk. Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, İstanbul 2001, s. 272-274); Tanju Oral, "Maârif", *TDEA*, V, 108.

M. ORHAN OKAY

MAÂRİF-i UMÛMİYYE NEZÂRETİ

Osmanlı Devleti'nde 1857'de kurulan ve Cumhuriyet döneminde Maarif Vekâleti adını alan teşkilât.

Nezâretin tarihî gelişimi II. Mahmud dönemine kadar iner. II. Mahmud, 1824 yılında ilköğretimi mecburi hale getirmişse de hemen ardından çıkan iç karışıklıklar yüzünden bu karar uygulanamadı. 1838'de konu daha etraflı bir şekilde ele alındı. Sıbyan, rüşdiye ve mekâtib-i âliye olmak üzere üç aşamalı olarak düzenlenmesi düşünülen eğitimin koordinasyonunu sağlamak için kurulan Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti'ne İmamzâde Esad Efendi tayin edildi. Bu sırada herhangi bir rüşdiye mektebi mevcut değildi. 1839'da devlet memuru yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye açılarak İmamzâde'nin yönetimine verildi.

Sultan Abdülmecid, 1845'te Bâbüâlî'yi ziyaretinde askerî olanların dışında hiçbir reformun istenilen düzeyde olmadığını belirterek bu meselenin çözümü için okulların açılmasını istedi. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, mahalle mekteplerinin düzene konmasıyla ilgili ayrıntıları görüşmek amacıyla Meclis-i Muvakkat'ın kurulmasını kararlaştırdı (1 Mart 1845). Haftada iki gün toplanan meclisin çalışma yeri Bâbüâlî'ydi. Meclis, biri eğitimin temelini oluşturan sıbyan mekteplerinin islahına, diğeri orta dereceli okulları oluşturmak üzere rüşdiye mekteplerine ve üçüncüsü yüksek ilimlerin tahsil edileceği bir dârülfünun kurulmasına dair üç lâyiha hazırladı; ayrıca eğitim işleriyle ilgilenmek üzere Bâbüâlî'de dâimî bir meclisin kurulmasını önerdi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 5710). Eğitimin islahı programının ana hatlarını bu şekilde belirledikten sonra yerini Meclis-i Maârif-i Umûmiyye'ye bıraktı. Mühendis Emin Mehmed Paşa'nın başkanlığındaki yeni meclis Meclis-i Vâlâ ile Hariciye Nezâreti'nin ortak denetimi altındaydı. Meclis, ayda bir defa daha geniş bir katılımıla Mec-

lis-i Umûmî-i Maârif adıyla toplanmakta ve Meclis-i Maârif'in bir ay zarfında görüştüğü konularla bir sonraki ay yapmayı düşündüğü faaliyetleri ele almaktaydı.

Bu düzenlemeyle kurulan Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti'ne Şeyhzâde Esad Efendi tayin edildi. Eğitim konusunda yetkili kurum Meclis-i Maârif'ti. Nezâret ise meclisin bir icra organı niteliğinde olup meclise karşı sorumluydu. Harbiye ve Tıbbiye gibi askerî okullar özel durumları göz önünde bulundurularak seraskerlik bünyesinde bırakıldı. Nâzırın maiyetine biri sıbyan, diğeri rüşdiye mekteplerini denetlemekle görevli iki yardımcı verildi. Emin Paşa'nın Rumeli ordusu müşirliğine tayini üzerine yerine Şeyhzâde Esad Efendi getirildi. Nezâret müdürlüğe dönüştürülerek muavin Kemal Efendi'ye tevcih edildi (27 Aralık 1847). Ancak Kemal Efendi yeni okullar kurarak buralarda başarılı çalışmalar yapınca müdürlük tekrar nezârete dönüştürüldü.

İmamzâde Esad Efendi, Meclis-i Vâlâ üyeliğine tayin edildiğinde uhdesinde bulunan Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye de nezârete bağlandı. Rüşdiyelerin yaygınlaşması üzerine buralarda yeni usule göre ders verebilecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla 1848'de bir dârülmuallimin açıldı. 1851'de, kurulması düşünülen dârülfünun öğrencilerinin ve halkın ihtiyacı olan telif ve tercüme eserleri hazırlamak için Encümen-i Dâniş adıyla bir ilim heyeti oluşturuldu ve 1862 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdü.

Islahat Fermanı'nın ilânından sonra, eğitimi din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün halkın yararlanacağı bir konuma getirmek üzere yapılacak düzenlemeleri görüşmek amacıyla müslüman ve gayri müslim bütün tebaa temsilcilerinin katılacağı bir Meclis-i Muhtelit'in tesisi kararlaştırıldı (19 Haziran 1856). Bu meclis başlangıçta müslüman, Rum, Ermeni, Katolik, Protestan ve yahudi temsilcilerinden olmak üzere toplam altı üyeden oluşurken daha sonra bu sayı artmıştır. Yeni düzenlemeyle birlikte eğitim işlerine bakan meclislerin sayısı ikiye çıktı: Meclis-i Maârif ve Meclis-i Muhtelit-i Maârif. Meclis-i Maârif daha ziyade dini ilimlere, diğeri ise karma eğitime dair konuları görüşecekti.

Bu düzenlemeler yapılırken eğitim işlerinin yeniden yapılanmasını organize etmekle görevli bir Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nin kurulması, hem Meclis-i Maârif hem de Meclis-i Tanzimat lâyhalarında

söz konusu edilmmişti. Bu teklifler üzerine 18 Receb 1273'te (15 Mart 1857) kurulan nezârete Abdurrahman Sâmî Paşa tayin edildi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 24663). Böylece maarif teşkilâtı, bir yanda şeyhülislâmlığa bağlı olan Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti, diğeri yanda laik ve daha geniş bir katılımıla mekteplerin nezâretini ele alan Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nin mevcudiyetiyle iki başlı bir görünüm kazandı. Ancak bu durum kısa sürdü; aradan bir ay bile geçmeden 20 Nisan 1857'de Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Müsteşarlığı'na dönüştürüldü (BA, İrade-Dahiliye, nr. 24779). Nezâretin yazışmalarını yürütmek üzere Maârif Mektupçuluğu kurularak maiyetine gerektiği kadar memur verildi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 24518). Nezâretin çalışma yeri Takvimhâne Dairesi'ydi. Böylece II. Mahmud döneminde başlayan eğitimi merkezileştirme çabaları, Meclis-i Maârif ve Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nin kurulmasıyla devam ederek bu alanda devletin kontrolü sağlandı. Ayrıca modern devletlerde olduğu gibi eğitim artık hükümette nâzır düzeyinde temsil edilmeye başlandı. Bu gelişmeyle birlikte gayri müslim okullarının maarif çatısı altına alınıp denetlemeye tâbi tutulması son derece önemlidir.

Meclis-i Maârif'le Meclis-i Muhtelit'in birlikte mevcudiyeti, eğitimde çift başlı bir görüntü yarattığı gibi Meclis-i Muhtelit gereği gibi toplanıp çalışma yapamıyordu. Bunun üzerine 10 Şubat 1864'te ikisi de lağvedilerek İslâm'a dair kitapların incelenmesiyle ilgilenen Mekâtib-i Sıbyân-ı Müslime ve bütün tebaanın çocuklarının eğitimiyle ilgilenen Mekâtib-i Rüşdiyye ve İlmiyye adıyla iki komisyondan oluşan ve nâzırın başkanlığında bulunan yeni bir maârif-i umûmiyye heyeti teşkil edildi. Bir yıl sonra okulların ve halkın ihtiyacı olan kitapları tercüme etmekle görevli Tercüme Cemiyeti kuruldu. 1 Eylül 1869'da çıkarılan Maârif-i Umûmiyye Nizamnamesi'nin nezâretin merkez teşkilâtı açısından da büyük önemi vardır. Nizamnameyle, nâzırın başkanlığında dâire-i ilmiyye ile dâire-i idâreden oluşan Meclis-i Kebîr-i Maârif ihdas edildi. Dâire-i ilmiyye kitap telif ve tercüme işlerinin yanında rûs imtihanlarıyla, müslüman ve gayri müslim üyelerden oluşan dâire-i idâre ise okul, müze, kütüphane, matbaaların yönetimi, personel, muhâkeme ve nizamlarla ilgili tasarılarla uğraşmaktaydı. Yeni okullar yavaş yavaş taşraya yaygınlaştırıldığı için eğitimin bu kısmı da ele alın-